

original scientific article
received: 2014-06-02

UDC 327.33(497.1)"1950/1961":378

ŠKOLOVANJE STUDENATA IZ ZEMALJA U RAZVOJU KAO DEO SPOLJNE POLITIKE JUGOSLAVIJE 1950–1961*

Dragomir BONDŽIĆ

Institut za savremenu istoriju, Trg Nikole Pašića 11, 11000 Beograd, Srbija
e-mail: dragomirbondzic@ptt.rs

IZVLEČEK

Članek obravnava šolanje študentov iz azijskih in afriških dežel v razvoju v Jugoslaviji v petdesetih letih kot del jugoslovanske zunanje politike, temelji pa na neobjavljenem arhivskem gradivu in relevantni literaturi. Po sporu z Informbirojem leta 1948 je Jugoslavija pretrgala sodelovanje z državami „ljudskih demokracij“, se približala zahodnim državam in začela vzpostavljati stike z daljnimi deželami Azije in Afrike. Tekom petdesetih let je v okviru nove zunanje politike čedalje več študentov iz dežel v razvoju prihajalo študirat v Jugoslavijo. Sredi desetletja jih je bilo največ iz Indije in Burme, konec desetletja pa iz arabskih držav Bližnjega in Srednjega vzhoda ter iz komaj osvobojenih ali še vedno odvisnih afriških dežel. Jugoslavija je do konca petdesetih let v skladu s svojimi zunanjepolitičnimi in gospodarskimi interesi oblikovala sistematično politiko šolanja in štipendiranja študentov iz teh dežel.

Ključne besede: Jugoslavija, zunanja politika, univerze, študenti, šolanje, štipendije, dežele v razvoju, Afrika, Azija

LA FORMAZIONE DEGLI STUDENTI PROVENIENTI DAI PAESI IN VIA DI SVILUPPO QUALE PARTE DELLA POLITICA ESTERA JUGOSLAVA 1950–1961

SINTESI

L'autore esamina la formazione degli studenti provenienti dai Paesi in via di sviluppo dell'Asia e dell'Africa nella Jugoslavia degli anni Cinquanta, quale componente della politica estera jugoslava. L'articolo si basa su materiale d'archivio inedito e su di una significativa letteratura sull'argomento. Nel 1948, dopo i contrasti in seno al Cominform, la Jugoslavia interruppe la cooperazione con i Paesi di "democrazia popolare", si avvicinò ai Paesi occidentali e iniziò a stabilire contatti con i lontani Paesi dell'Asia e dell'Africa. Durante gli anni Cinquanta, nell'ambito della nuova politica estera, un numero sempre maggiore di studenti provenienti dai Paesi in via di sviluppo venne a studiare in Jugoslavia. A metà del decennio, la maggioranza proveniva dall'India e dalla Birmania, e alla fine del decennio, dai Paesi arabi del Vicino e Medio Oriente, nonché da quelli africani appena liberati o ancora dipendenti. Fino alla fine degli anni Cinquanta, la Jugoslavia, coerentemente con i propri interessi di politica estera e gli interessi economici, sviluppò una sistematica politica di formazione scolastica e di borse di studio dedicate a studenti provenienti da questi Paesi.

Parole chiave: Jugoslavia, politica estera, università, studenti, formazione scolastica, borse di studio, Paesi in via di sviluppo, Africa, Asia

* Rad je deo projekta Konflikti i krize – saradnja i razvoj u Srbiji i regionu u 19. i 20. veku (br. 47030) koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

UVOD

Neposredno posle Drugog svetskog rata u Jugoslaviji su postojala tri univerziteta: u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani. Već 1946. su osnovani prvi fakulteti u Sarajevu i Skoplju, a 1949. su u ovim gradovima formirani i univerziteti. Tokom 50-ih godina osnovani su novi univerzitetski centri i značajno je povećan broj fakulteta i studenata u Jugoslaviji. Osnovni zadatak visokog školstva bio je školovanje visokoobrazovanih stručnjaka za razne oblasti društvenog, privrednog i kulturnog života, posebno za ispunjavanje zadataka prvog petogodišnjeg plana i privrede uopšte. Univerziteti i fakulteti su u posleratnim godinama smatrani „fabrikama kadrova“. U skladu sa karakterom jednopartijskog sistema i ulogom Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), veliki značaj u visokom školstvu imalo je i ideološko vaspitanje kadrova, odnosno pokušaj stvaranja „nove socijalističke inteligencije“, odane KPJ i ideologiji marksizma-lenjinizma (Bondžić, 2010, 37–44; Milišić, 2007, 96).

Struktura i rad jugoslovenskih univerziteta u posleratnim godinama su u velikoj meri zavisili od unutrašnje političke i privredne situacije i ciljeva i zadataka koje je postavljala KPJ. Pored toga, na rad univerziteta su uticale i međunarodne okolnosti i spoljna politika jugoslovenske države na početku hladnog rata. Ideološko-politički sukob velikih sila i položaj Jugoslavije u tom sukobu ostavio je posledice u celokupnom društvenom, kulturnom i prosvetnom životu. Tokom prvih posleratnih godina Jugoslavija se orijentisala ka Sovjetskom Savezu i implementirala sovjetske modele i iskustva u svim oblastima života. Takvo spoljnopoličko opredeljenje je uticalo i na državnu kulturnu politiku, kao i na strukturu i organizaciju univerziteta i fakulteta, izbor metoda i formulisanje ciljeva nastave i naučnog rada, izbor udžbenika i literature i na život i rad nastavnika i studenata (Bondžić, 2005, 353–365).

Pod naročitim uticajem spoljnopoličkog opredeljenja države bila je međunarodna univerzitetska saradnja, pre svega politika školovanja i stipendiranja stranih studenata na jugoslovenskim univerzitetima. Tokom prvih posleratnih godina u Jugoslaviji su se školovali pre svega studenti iz zemalja „narodne demokratije“, najviše iz Albanije i Bugarske.¹ To je bio deo državne kulturne politike kojoj su bili podređeni stručni i naučni kriterijumi, mogućnosti i potrebe pojedinih univerzitetskih centara. Razmena studenata je bila regulisana nizom konvencija o kulturnoj saradnji 1947. i 1948. godine i odvijala se na recipročnoj osnovi. Međutim, za studente iz Albanije nije važio reciprocitet, već su primani na jugoslovenske univerzitete na osnovu „prijateljstva“, bliskih odnosa

dve države i želje jugoslovenskog rukovodstva da Albaniji pruži pomoć (Petranović, 1988b, 973–976). O tome svedoči odgovor Ministarstva inostranih poslova (MIP) Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) na traženje predsednika vlade Albanije Envera Hodže iz decembra 1945. da se ispita mogućnost za primanje većeg broja albanskih studenata u Jugoslaviji. Ministarstvo je dalo mišljenje da je „iz političkih razloga potrebno da primimo što veći broj studenata iz Albanije i da istima po mogućnosti dodelimo i stipendije“ i odlučilo da se primi „neograničen“ broj albanskih studenata i to na željene fakultete.² U skladu s tim, prvi albanski studenti su stigli u Jugoslaviju 1946, a školske 1946/47. ih je bilo 184, i to 108 stipendista albanske vlade i 76 stipendista jugoslovenske vlade.³ Krajem 1947. predviđeno je da se na studije u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i Sarajevu primi 335 stipendista iz Albanije (Doknić, Petrović, Hofman, 2009, I, 565–568). Zbog bliskih odnosa sa Bugarskom, krajem 1946. u Jugoslaviji je studiralo 15 bugarskih studenata, a za školsku godinu 1947/48. je prema Konvenciji o kulturnoj saradnji bilo predviđeno po 20 recipročnih stipendija. Istovremeno, više desetina studenata iz Bugarske je studiralo u Jugoslaviji o svom trošku (Dragišić, 2007, 165–170).

Kao što je spoljnopolička orijentacija Jugoslavije uticala na intenzivno stipendiranje studenata iz Albanije i Bugarske, tako je i promena te orijentacije dovela do potpunog prekida školovanja studenata iz ovih zemalja na jugoslovenskim univerzitetima. Do zaokreta je došlo 1948. posle Rezolucije Informbiroa i sukoba Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom i zemljama „narodne demokratije“. Taj sukob je bio događaj od velikog svetskog značaja, posle kojeg, kako zaključuje Džon Geddis, „komunistički svet više nikada neće biti isti“ (Geddis, 2003, 79). Jugoslavija se u spoljnoj politici počela udaljavati od Sovjetskog Saveza i zemalja „narodne demokratije“, što je dovelo i do krupnih promena na unutrašnjem ideološko-političkom, društvenom, ekonomskom i kulturno-prosvetnom planu. Prekinuta je praksa nekritičke primene sovjetskih modela u svim oblastima života i počela je potraga za „sopstvenim putem u socijalizam“. Do posebno velikih promena je došlo u kulturi, prosveti i nauci, u kojima je napušten socijalistički realizam, tražena je sloboda stvaralaštva i menjani pravci međunarodne saradnje (Dimić, 1988, 162–232; Gabrič, 2000, 101–106). Posle sukoba 1948. prekinuti su svi vidovi saradnje sa Sovjetskim Savezom i zemljama „narodne demokratije“, pa tako i kulturno-prosvetna saradnja i razmena studenata. Otkazane su kulturne konvencije i stipendiranje stranih studenata, a sa studentima koji su već u Jugoslaviji nastali su brojni problemi, koji su

1 I školovanje jugoslovenskih studenata u inostranstvu posle Drugog svetskog rata bilo je odraz spoljnopoličke orijentacije države. Najviše stipendista u periodu 1945–1948 Jugoslavija je slala u Sovjetski Savez i Čehoslovačku, ali veliki broj studenata je tradicionalno odlazio i u Francusku, na zapadnu stranu gvozdene zavese (Perišić, 2008, 83–91).

2 DAMSPS, PA, Albanija, 1946, f. 2, dosije 6, sign. 7113, 350.

3 AJ, 315-6-15, Albanski studenti u FNRJ 1946–1947.

se završavali njihovim hapšenjem ili odlaskom iz zemlje (Bondžić, 2011, 228–230).

U isto vreme sa formulisanjem nove spoljne politike jugoslovenske države, krajem 40-ih i početkom 50-ih godina, pojavili su se i začeci formulisanja nove kulturne politike, čiji važan deo je činila i sistematska i osmišljena politika stipendiranja stranih studenata na jugoslovenskim univerzitetima. Nova politika stipendiranja je trebalo da bude deo opšte spoljne politike Jugoslavije i oslonac u novim ciljevima i ambicijama u izmenjenom međunarodnom položaju zemlje.

POČETAK 50-IH GODINA: STUDENTI IZ INDIJE I BURME

Krajem 40-ih i početkom 50-ih godina Jugoslavija je tragala za novim pravcima spoljne politike, iz kojih su nastali i novi pravci međunarodne kulturne, prosvetne i naučne saradnje. Zbog oštre propagandne kampanje informbiroovskih zemalja, ekonomske blokade i pretnje vojnom intervencijom sa Istoka, Jugoslavija je počela da se približava zapadnim zemljama i da prima vojnu i ekonomsku pomoć od njih, ali i da traga za sopstvenim putem u međunarodnim odnosima. Jugoslovenska spoljna politika se sve otvorenije zalagala za mir, razoružanje, nezavisnost i ravnopravnost malih zemalja, dekolonizaciju, antiblokovsku politiku i porast uloge Organizacije ujedinjenih nacija (OUN). Pored primanja pomoći i uspostavljanja saradnje sa kapitalističkim zemljama Zapadne Evrope i Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), sve više se radilo na uspostavljanju prvih kontakata i saradnje sa udaljenim zemljama Azije i Afrike, koje su tek sticale nezavisnost i oslobađale se od kolonijalnog ropstva (Petranić, 1988a, III, 357–361; Bogetić, 2000, 14–56).

Zahvaljujući takvoj spoljnopolitičkoj orijentaciji Jugoslavija je početkom 50-ih godina počela sve više da se otvara prema inostranstvu, u svim oblastima, posebno u sferi kulture, prosvete i nauke. S jedne strane, došlo je do jačanja političke, vojne, ekonomske i kulturne saradnje i razmene sa zemljama zapadne Evrope i SAD. S druge strane, uspostavljanje političkih i ekonomskih odnosa za zemljama Azije i Afrike, praćeno je i uspostavljanjem kulturne saradnje, međusobnim upoznavanjem naroda i država i razmenom studenata i stručnjaka. Na jugoslovenske univerzitete su početkom 50-ih godina u sve većem broju dolazili studenti i diplomirani studenti iz zapadnih zemalja, ali potom i prvi studenti i stručnjaci iz zemalja Trećeg sveta, pre svega iz azijskih zemalja. Jugoslovenska država je vremenom počela da u sklopu svoje spoljne politike izgrađuje sistematsku politiku stipendiranja stranih studenata (Perišić, 2008, 340–353, 431–433).

Već početkom 50-ih godina uobličavala se procedura i pojavljivali su se obrisi politike školovanja stranih studenata u okvirima nove spoljne politike. U početku su dozvolu za studiranje u Jugoslaviji tražili i na studije dolazili većinom studenti iz zapadnoevropskih zemalja koji su studirali ili specijalizirali najčešće jezik, istoriju, kulturu, književnost i umetnost jugoslovenskih naroda. Dozvolu za studiranje je izdavao Savet za nauku i kulturu FNRJ, odnosno Odeljenje za kulturne i naučne veze sa inostranstvom u Sektoru za visoke škole, nauku i umetnost ovog Saveta. Dozvole su davane posle analize molbi i podataka o kandidatima, sporadično, bez unapred postavljenog plana i uz povremene neformalne kontakte sa MIP-om s jedne, i sa univerzitetima i fakultetima, s druge strane. Savet je vodio i pregovore sa stranim vladama o recipročnoj razmeni studenata, uspostavljao kontakt između stranaca i pojedinih fakulteta, preporučivao katedre i profesore i nudio stipendije za studije i specijalizaciju na jugoslovenskim univerzitetima, institutima i preduzećima. Tokom 1951. godine postavljeni su i opšti kriterijumi po kojima je trebalo davati stipendije za studije u Jugoslaviji: traženo je da se obavezno poznaje „naš jezik“ (srpsko-hrvatski, slovenački ili makedonski, zavisno od mesta studiranja), da je kandidat „politički orijentisan prema politici jugoslovenske vlade“ i davano je prvenstvo studentima koji su učestvovali na radnim akcijama u Jugoslaviji. Pored stipendije od 6.000 dinara bili su obezbeđeni i smeštaj i ishrana u studentskim domovima i menzama. Osim redovnog studiranja, bilo je moguće doći i na kraće studijske boravke i specijalizaciju na fakultetima ili u privredi, kao i studirati o svom trošku, naravno uz dozvolu jugoslovenskih vlasti (Bondžić, 2011, 232–236; Doknić, Petrović, Hofman, 2009, I, 574–575). Sve aktivnosti Saveta su još uvek bile nesistematske, bez unapred određenih ciljeva i jasno definisane politike školovanja stranih studenata.

U to vreme su učinjeni i prvi koraci na školovanju studenata iz dalekih zemalja Azije i Afrike, u okviru spoljne politike približavanja i saradnje sa ovim zemljama. Prvo su se u većem broju pojavili studenti iz Indije i Burme, upravo u skladu sa bliskim političkim i diplomatskim kontaktima sa ovim zemljama. Jugoslavija je uspostavila diplomatske odnose sa Indijom decembra 1948, a jugoslovenski ambasador u Nju Delhiju je postavljen aprila 1950. godine. U početku je saradnju ometala velika udaljenost i slab interes Indije za FNRJ. Indiju je u odnosima sa Jugoslavijom od 1952. predstavljao ambasador u Rimu, a ambasada u Beogradu je otvorena tek 1954.⁴ Odnosi sa Burmom su uspostavljeni februara 1951, a ambasador u Rangunju je postavljen januara 1953.⁵ Jugoslaviju su sa obe zemlje povezivali bliski spoljnopolitički principi, zajednički stavovi u

4 AJ, KPR, 837, I-5-b, Indija.

5 AJ, KPR, 837, I-2/4-2, Burma.

OUN, zalaganje za očuvanje nezavisnosti i antiblokovska politika, što je vremenom dovodilo do sve intenzivnijeg razvoja bilateralnih odnosa (Dimić, 2004, 32–39; Bogetić, 2006b, 139).

Već krajem 40-ih i početkom 50-ih godina, nekoliko studenata iz Indije je preko državnih organa, Saveza studenata i čak preko Kabineta Maršala Josipa Broza Tita, tražilo da nastavi studije u Jugoslaviji. Državni organi su u početku bili nespremni i činili ishitrene greške, pošto se radilo o ljudima i zemlji o kojoj se malo znalo i nije bilo lako doneti pravilne odluke. Međutim, vrlo brzo su otkrivane potencijalne opasnosti i zahtevan pažljiv pristup ovom pitanju. Tako su se početkom 1951. braća Bepin Behari Lal i Braj Behari Lal iz Indije pismom obratili Maršalu Titu sa molbom da im se odobre dve stipendije za studiranje u Jugoslaviji i Tito je odlučio da im se odobre stipendije i plate putni troškovi. Međutim, ambasada u Nju Delhiju je ubrzo javila Savetu za nauku i kulturu Vlade FNRJ da se raspitala o braći Lal i da je reč „o ljudima sa problematičnim ili moralnopolitičkim ili umnim stanjem“ i da je obustavila dalji postupak. Ambasada je smatrala da u Indiji pored lica koja zaslužuju stipendiju, postoji i „priličan broj hohštaplera, spekulanata pa i podmetnutih lica, koja pokušavaju na vrlo spretan način da se približe i iskoriste nas“ i „da je veliki rizik i opasno dovesti ih u bilo kakvu vezu sa Jugoslavijom naročito preko imena Maršala“. Upozoreno je da se ubuduće prvo izvrše provere preko ambasadinih veza, a tek potom donose „ovakve delikatne odluke o nepoznatim ljudima iz ove daleke zemlje“, da ne bi došlo do neprijatnih iznenađenja.⁶

Verovatno poučeni ovim slučajem i suočeni sa molbama indijskih studenata, MIP i Savet za nauku i kulturu su se 1951. složili da treba primati na jugoslovenske univerzitete stipendiste iz dalekih zemalja kao što je Indija, ali i da treba biti oprezan sa molbama koje stižu mimo znanja jugoslovenskog diplomatskog predstavništva u Indiji čije mišljenje je bilo neophodno za donošenje odluka. Zato je predloženo da se odredi jedan broj stipendija za studente iz Indije i o tome obavesti ambasada u Nju Delhiju, koja bi potom u dogovoru sa indijskim univerzitetima i državnim organima, pristupila izboru boljih i talentovanijih stipendista u okviru ponuđenog broja. Odlučeno je da se formulišu detalji i odrede kvote, koje bi se sa do tada primljenim molbama dostavile jugoslovenskim diplomatskim predstavništvima na Bliiskom i Srednjem Istoku, radi uvida i davanja mišljenja.⁷

Time su dati prvi podsticaji koji su doveli do dolaska sve većeg broja studenata iz Indije i Burme tokom

prve polovine 50-ih godina, s tim što se i u ovoj oblasti pokazala inicijativa Jugoslavije i izvesna rezervisanost druge strane, karakteristična za uzajamne odnose u to vreme. Od devet stipendija koje je Savet za nauku i kulturu FNRJ dodelio 1951. godine dve su bile namenjene studentima iz Indije.⁸ Za 1952/53. školsku godinu dodeljene su ukupno 54 stipendije stranim studentima za studije i specijalizaciju, a od toga je 10 stipendija ponudeno vladi Indije i tri stipendije vladi Burme.⁹ Do kraja te školske godine u Jugoslaviju je došlo ukupno 23 studenata iz sedam zemalja, a među njima je bilo tri Burmanca i osam Indijaca. Već sam broj ponuđenih i realizovanih stipendija govori o značaju koji je Jugoslavija pridavala ovim zemljama i školovanju njihovih studenata.

Indiji je 1952/53. godine ponudeno 10 stipendija, više nego ijednoj drugoj zemlji. Iako su stipendije bile namenjene za jednogodišnje studije na univerzitetima, po želji indijske vlade sve su iskorišćene za usavršavanje stručnjaka u jugoslovenskim fabrikama (Staklari u Paraćinu, „Zmaju“ u Zemunu, „Litostroju“ u Ljubljani, „Jugovinilu“ u Kaštel Sućurcu, železari Jesenice, fabriци papira Vevče, itd.). Savet za nauku i kulturu FNRJ je obezbeđivao stipendiju, a fabrike su se brinule o smeštaju, ishrani, stručnom usavršavanju i društvenom životu stipendista. I stipendisti iz Burme su bili svršeni studenti, ali nisu se usavršavali u privredi, već su na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, kod profesora Mihaila Vučkovića, sa velikim zalaganjem i uspehom proučavali zadrugarstvo u Jugoslaviji. Pored ostalog, stipendisti iz Indije i Burme su odlazili na teren u posete zadrugama i preduzećima i imali su organizovan društveni život, izlete, letovanje u Dubrovniku, susrete sa domaćim studentima, itd. Svi su imali organizovan kurs srpsko-hrvatskog, odnosno slovenačkog jezika, ali zbog kratkog perioda boravka bio im je obezbeđen i prevodilac.¹⁰

Već od samog početka stipendiranja studenata iz Indije i Burme kao jak motiv je postavljan i ekonomski interes. Jugoslovenski ambasador u Indiji Joža Vilfan je maja 1952. preneo indijskom Ministarstvu prosvete da je jugoslovenska vlada voljna da primi indijske stipendiste na praksu u fabrike umesto na univerzitete. Ambasada se odmah „ozbiljno pozabavila pitanjem perspektive privrednih odnosa između Jugoslavije i Indije“ i predložila MIP-u FNRJ da stipendisti budu iz onih struka koje su važne za perspektivni izvoz jugoslovenskih industrijskih proizvoda u Indiju i za eventualno učestvovanje sa mašinama, stručnom radnom snagom, patentima ili na drugi način u indijskoj privredi. Smatrano je da bi bilo korisno da stipendisti budu „svršeni inženjeri koji bi u

6 DAMSPS, PA, Indija, 1951, f. 34, dosije 13, sign. 43167, 43212, 44692; AJ, 317-7-20, Kabinet Maršala Jugoslavije Savetu za nauku i kulturu Vlade FNRJ, pov. br. 400, 29. januar 1951.

7 DAMSPS, PA, Indija, 1951, f. 34, dosije 13, sign. 47524.

8 AJ, 559, 17a, Godišnji izveštaj o radu Odeljenja za naučne i kulturne veze sa inostranstvom u 1951.

9 AJ, 559, 17a, Godišnji izveštaj o radu Saveta za nauku i kulturu FNRJ za 1952.

10 AJ, 559, 17a, Godišnji izveštaj Komisije za kulturne veze sa inostranstvom FNRJ za 1953; DAMSPS, PA, Burma, 1952, f. 14, dosije 16, sign. 413918; DAMSPS, PA, Indija, 1953, f. 37, dosije 11, sign. 416546, 415246, 4554.

punoj meri koristili praksu i koji bi nakon povratka u Indiju bili uključeni u proizvodnju preduzeća sa kojima bi Jugoslavija imala poslovne veze". Traženo je da indijske vlasti biraju kandidate ne preko otvorenog oglasa, već iz same privrede po jugoslovenskim sugestijama, jer bi tada Jugoslavija „u Indiji imala ljude koji će kad budu na položajima sa poverenjem gledati na jugoslovensku privredu i sa simpatijama gledati na učvršćenje privrednih odnosa između Jugoslavije i Indije". Potom su predložena preduzeća i fabrike iz oblasti elektroindustrije, poljoprivrednih mašina, metalne i vojne industrije, prehrambene industrije, hemijske industrije i industrije papira i celuloze, kao oblasti u kojima bi jugoslovenska privreda imala najviše koristi od saradnje.¹¹

U isto vreme, odmah su uočavane i teškoće i problemi da se tek zamišljena politika sa uspehom realizuje. Ambasador Vilfan je odmah preneo stav indijske strane da neće moći odmah da nađu dovoljan broj kandidata, da predložena visina stipendije (6.000 dinara) neće biti dovoljna i da je treba povisiti i da je „jasno da mi niti želimo niti možemo za sad da konkuriramo sa zemljama koje Indiji nude sve vrste pomoći u kapitalu, stručnoj radnoj snazi i slično, i koji redom unose u svoje sporazume, naročito trgovačke tu svoju spremnost". Konstatovao je da Jugoslavija svakako nije u stanju da pruži „takve stipendije kakve npr. daju SAD ili velike fondacije", ali da „treba ispitati da li je dobra investicija da se stipendistima obezbede sredstva dovoljna za život bez dodatka sa indijske strane". Dodavao je da su i druge zemlje istovremeno nudile Indiji stipendije, tako da je sa Nemačkom postignut sporazum o upućivanju sto inženjera i praktikanata na stručno usavršavanje u nemačkim fabrikama i pedeset svršenih studenata na specijalizaciju na nemačkim univerzitetima; Italija je ponudila tri stipendije za jednogodišnje studije na italijanskim univerzitetima; itd. Ambasada u Nju Delhiju je slala MIP-u i podatke o uslovima koje su druge zemlje nudile stipendistima, visini stipendija, tekstove sporazuma o razmeni stipendija i tehničkoj pomoći, dajući tako podršku u prvim koracima u oblikovanju jugoslovenske politike stipendiranja studenata i stručnjaka iz dalekih zemalja.¹²

Početkom 1953. godine došlo je do značajne promene u organizaciji državne kulturne, prosvetne i naučne saradnje Jugoslavije sa inostranstvom, koja je imala ključni uticaj na dalji razvoj stipendiranja i brige o stranim studentima u Jugoslaviji. Do promene je i došlo zbog otvaranja zemlje prema inostranstvu i sve intenzivnije raznovrsne kulturne saradnje, koja je dobijala oblike usmerene državne kulturne politike. Još u izveštajima

Saveta za nauku i kulturu iz 1951. godine smatrano je da za pitanje stipendiranja stranih studenata i za sve probleme koje oni imaju tokom boravka u Jugoslaviji treba oformiti „jednu komisiju koja bi o tome vodila brigu" (Doknić, Petrović, Hofman, 2009, I, 575).

Marta 1953. godine osnovana je Komisija za kulturne veze sa inostranstvom, sa zadatkom da pomaže održavanje i razvijanje kulturnih veza zemlje sa inostranstvom. Komisija je pored ostalih organizacionih jedinica imala i posebnu referadu za strane studente u čijoj nadležnosti je bilo: organizovanje seminara i kurseva; raspodela stipendija stranim zemljama; preporuka katedri, instituta i oblasti za studiranje; rad na povećanju broja stipendija pojedinim zemljama; briga o stipendistima, o studijama, smeštaju, učenju jezika, povezivanju sa stručnjacima; briga o društvenom životu stipendista, njihovom odnosu sa stanovništvom i uvidu u društveni život zemlje; korespondencija sa kandidatima; i saradnja sa Savezom studenata Jugoslavije (SSJ) oko pitanja studentske razmene i stipendiranja. Komisija je nasledila nadležnosti, budžet i plan Odeljenja za kulturne i naučne veze Saveta za nauku i kulturu FNRJ, koji je ukinut početkom 1953. Činili su je predsednik i sekretar koje je postavljalo Savezno izvršno veće (SIV) i članovi među kojima su bili predstavnici republičkih saveta za nauku, prosvetu i kulturu, predstavnici kulturnih ustanova i druga lica koja je takođe postavljao SIV. Predsednik Komisije bio je Rodoljub Čolaković,¹³ koji je istovremeno bio i sekretar za prosvetu u SIV-u.¹⁴

Osnivanje Komisije je označilo početak ozbiljnijeg formulisane i vođenja kulturne politike prema inostranstvu u svim sferama, pa i u oblasti stipendiranja stranih studenata. Od tada se, uprkos materijalnim i drugim problemima, težilo širenju saradnje, uspostavljanju reciprociteta i direktnih veza univerziteta radi razmene stipendija i pre svega formulisane politike školovanja stranih studenata koja bi pratila usmerenje državne spoljne politike i pomogla u ostvarenju njenih ciljeva. Komisija je na tom poslu blisko sarađivala sa Državnim sekretarijatom za inostrane poslove (DSIP), Državnim sekretarijatom za unutrašnje poslove (DSUP), SSJ, univerzitetima, i drugim organima i ustanovama. Već 1953. godine je došlo do porasta brige o stranim studentima, a ubrzo i do porasta broja ponuđenih i ostvarenih stipendija studentima iz inostranstva, u početku pre svega studentima iz Indije i Burme.

Odnosi Jugoslavije sa Indijom i Burmom bili su na vrhuncu krajem 1954. i početkom 1955, u vreme posete Josipa Broza Tita ovim zemljama. To je bio snažan impuls

11 DAMSPS, PA, Indija, 1953, f. 37, dosije 11, sign. 415246.

12 DAMSPS, PA, Indija, 1953, f. 37, dosije 11, sign. 415246.

13 Rodoljub Čolaković (1900–1983). Političar i publicista. Rođen u Bijeljini. Bio je član KPJ od 1919. U međuratnom periodu dugo bio na robiji i u emigraciji. Tokom Drugog svetskog rata bio učesnik i organizator Narodnooslobodilačke borbe (NOB). Posle rata obavljao brojne funkcije u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini. Bio je predsednik vlade Bosne i Hercegovine, ministar prosvete, nauke i kulture u vladi FNRJ, član i potpredsednik SIV-a, narodni poslanik, član Saveta Federacije, član Centralnog komiteta SKJ, itd. Nosilac ordena narodnog heroja.

14 SL FNRJ, 18. mart 1953: Uredba o osnivanju Komisije za kulturne veze sa inostranstvom FNRJ, 110-111; AJ, 559, 17a, Uredba o osnivanju, Statut i Sistematizacija radnih mesta Komisije za kulturne veze sa inostranstvom.

za sve vidove saradnje (diplomatsku, ekonomsku, vojnu, kulturnu), kao i za međusobno upoznavanje, zajednički nastup na međunarodnoj sceni, zastupanje mira, vanblokovske politike i „aktivne miroljubive koegzistencije“ (Dimić, 2004, 38–53; Bogetić, 2001, 65–73; Bogetić, 2006a, 43–52, 156–177; Bogetić 2006b, 140–150).

Ovakav razvoj odnosa se odrazio i na porast broja stipendija. Školske 1953/54. godine od ukupno 55 stipendija koje je Komisija za kulturne veze sa inostranstvom FNRJ ponudila stranim studentima, za Indiju i Burmu je bilo namenjeno po sedam stipendija od po deset meseci. Indija i Burma su ove godine po prvi put uzvratile ponudu sa po tri stipendije. Komisija je ambiciozno konstatovala da se veliki broj stipendija Indiji i Burmi daje „u cilju pomoći nerazvijenim zemljama“. Međutim, realizacija stipendija je tekla uz brojne probleme. Indijci su svoje stipendije prebacili za narednu godinu. Dvoje stipendista iz Burme je zbog teškoća u studiranju i problema sa smeštajem napustilo Jugoslaviju već 1953, odnosno 1954. godine. U Jugoslaviji su se 1954. nalazila svega dva studenta iz Indije i dva iz Burme. U saradnji sa obe zemlje problem je predstavljalo i nalaženje dovoljnog broja kandidata, zbog udaljenosti i razlike u jeziku. Pored toga, burmanska vlada je, kao i indijska, davala veliki broj stipendija za studiranje u SAD, Velikoj Britaniji, Kini i drugim velikim zemljama, a državni zvaničnici, roditelji i studenti su bili više naklonjeni odlasku na studije u te zemlje. Zato je bilo malo zainteresovanih za jugoslovenske stipendije, a i izabrani kandidati su često odustajali iz različitih razloga.¹⁵

Ipak, školske 1954/55. godine Indija i Burma su bile na prva dva mesta po broju ponuđenih i ostvarenih stipendija u Jugoslaviji i sa ukupno 23 stipendije dobijale skoro trećinu ukupnog broja stipendija te godine. U FNRJ je 1955. bio 71 stipendista iz 20 zemalja, od čega 14 iz Burme (od 15 ponuđenih) i devet iz Indije (od deset ponuđenih). Od ukupno 420 meseci stipendija, Burmanci su koristili 126, a Indijci 78,5 meseci, što je bilo više od polovine. Te godine Indija je uzvratila Jugoslaviji sa devet stipendija od kojih je korišćeno osam, a u Burmi je bilo troje jugoslovenskih stipendista. Stipendisti iz Indije i Burme su uglavnom studirali u Beogradu i Zagrebu, i to Indijci biologiju, geologiju, slikarstvo, arhitekturu, hemiju, a Burmanci geologiju, medicinu, biologiju, rudarstvo, matematiku, elektrotehniku i ekonomiju. Pored toga, tri Indijca su 1955. i 1956. odbranila doktorske disertacije u Jugoslaviji (Mishra Pankanan iz prava, Shri C. V. Kurijan iz biologije i Shri B. B. Singhal iz geologije).¹⁶ I rektori Rangunskog i Beogradskog univerziteta su

tokom razgovora u Beogradu juna 1955. zaključili da se burmanskim studentima treba omogućiti sticanje doktora u Beogradu uz vođenje računa da tema disertacije treba da bude od interesa za Burmu i da se delimično može i raditi u Burmi.¹⁷

Do sredine 50-ih godina izgrađivana je procedura dodeljivanja stipendija stranim studentima i pojavljivali su se obrisi osmišljene politike u ovoj oblasti. Komisija za kulturne veze sa inostranstvom je raspisivala konkurs i odlučivala kome će dodeliti stipendiju. Stipendije su dodeljivane preko vlada pojedinih zemalja, a jugoslovenske ambasade su imale ulogu posrednika i obavljale tehničke poslove. Pored davanja stipendija na bazi razmene i prihvatanja studenata iz razvijenih zemalja, Komisija je već u ovom periodu formulisala stav da stipendira i studente iz zemalja za koje je smatrala da je korisno uspostavljanje kulturne saradnje i da je takva saradnja „politički oportuna u okviru opštih političkih smernica zemlje“.¹⁸ To se pre svega odnosilo na udaljene zemlje sa azijskog kontinenta, Indiju i Burmu, koje su tek počinjale samostalni razvoj. Jugoslavija je pored zajedničkih spoljnopoličkih interesa ispoljenih u međunarodnim odnosima i u OUN, u ovim zemljama uočavala i konkretne ekonomske, privredne i spoljnotrgovinske interese, koje je mogla da ostvari školovanjem njihovih studenata i stručnjaka na svojim univerzitetima.

To je dovelo do toga da se, u uslovima potpunog prekida razmene studenata sa socijalističkim zemljama i ideološkog nepoverenja prema studentima iz zapadnih zemalja (kojima su ipak u velikom broju odobravane molbe za kraće studije, uglavnom o privatnom trošku), tokom prve polovine 50-ih godina na jugoslovenskim univerzitetima i preduzećima pojavi veliki broj studenata i specijalizanata iz Indije i Burme, geografski udaljenih zemalja bez ikakvih ranijih kulturnih i civilizacijskih veza sa Jugoslavijom. Treba reći i da je, uprkos političkim interesima, Komisija i u ovim slučajevima težila da ispoštuje proceduru i stipendije dodeli preko nadležnih državnih organa. Sredinom decenije je odbijeno mnogo intervencija i direktnih molbi indijskih i burmanskih studenata, od kojih je traženo da se obrate vladama svojih zemalja i da se uključe u redovnu proceduru (Bondžić, 2011, 241).

Broj studenata iz Indije i Burme u Jugoslaviji sredinom 50-ih, u vreme vrhunca spoljnopoličkih odnosa sa ovim zemljama, činio je trećinu ukupnog broja stranih studenata. Međutim, to nije dugo trajalo. Velika geografska udaljenost, visoki troškovi stipendiranja, nepoznavanje jezika, velika konkurencija i ponuda stipendija u razvijenim zemljama, kao i brojni problemi

15 AJ, 559, 17a, Godišnji izveštaj Komisije za kulturne veze sa inostranstvom za 1953; AJ, 559, 33a, Godišnji izveštaj Komisije za kulturne veze sa inostranstvom za 1954; DAMSPS, PA, Burma, 1953, f. 15, dosije 25, sign. 45370; DAMSPS, PA, Indija, 1953, f. 37, dosije 11, sign. 416546.

16 AJ, 559, 50a, Godišnji izveštaj sektora za strane studente za 1955; AJ, 559, 70a, Godišnji izveštaj sektora za strane studente za 1956; AJ, 145-45-126, Strani studenti u FNRJ 1954/55. i 1955/56; Politika, 13. 5. 1956: Šta stranci studiraju kod nas?, 5.

17 DAMSPS, PA, Burma, 1955, f. 9, dosije 25, sign. 49618.

18 AJ, 559, 17a, Godišnji izveštaj Komisije za kulturne veze sa inostranstvom za 1953; AJ, 142-43-152, Strani studenti u FNRJ-elaborat Komisije za kulturne veze sa inostranstvom, 1. decembar 1958.

Sl. 1: Grupa stranih studenata ispred restorana u Studentskom gradu na Novom Beogradu.

Fig. 1: A group of foreign students in front of a restaurant in Students Town in Novi Beograd.

(Vlahovic, J. (1961): *Foreign Students in Yugoslavia*. Beograd, Jugoslavija Publishing House, 19)

sa smeštajem, ishranom, učenjem i snalaženjem u Jugoslaviji, nisu dozvolili održavanje i intenziviranje ovog vida kulturne saradnje (Bondžić, 2011, 243–248). Posle suočavanja sa raznim teškoćama, od 14 burmanskih studenata koji su došli 1955. ostalo je na studijama 1957. još njih osam, dok je šestoro vraćeno u Burmu. Komisija za kulturne veze sa inostranstvom je i ovakve rezultate smatrala uspehom, s obzirom na postojeće probleme.¹⁹ Međutim, broj stipendija koji je nuden ovim zemljama radikalno je smanjen, i po brojnosti i značaju smenili su ih studenti iz drugih zemalja Azije i Afrike, kojima se približavala jugoslovenska spoljna politika i u njima nalazila svoje političke i ekonomske interese.

KRAJ 50-IH GODINA: STUDENTI IZ ARAPSKIH I AFRIČKIH ZEMALJA

Tokom druge polovine 50-ih godina strani studenti su u sve većem broju dolazili u Jugoslaviju, a pravci iz kojih su dolazili su se menjali u skladu sa aktuelnom međunarodnom situacijom i spoljnopoličkom orijentacijom jugoslovenske države (Bogetić, 2006a, 53–180). U vreme formulisanja politike ekvidistance i održavanja odnosa sa oba sukobljena bloka u Jugoslaviju su sredinom 50-ih dolazili i studenti sa Istoka i sa Zapada. Studenti i specijalizanti iz zapadnoevropskih zemalja i SAD su kao i ranije dolazili na studije i usavršavanje je-

19 AJ, 559, 91a, Godišnji izveštaj Komisije za kulturne veze sa inostranstvom za 1957.

zika i nacionalne istorije i kulture jugoslovenskih naroda. Posle normalizacije odnosa sa Sovjetskim Savezom i ostalim istočnoevropskim socijalističkim zemljama sredinom decenije ponovo je uspostavljena kulturna saradnja i studenti iz ovih zemalja su ponovo počeli da u sve većem broju dolaze na studije u Jugoslaviju, sve do novog ideološkog sukoba i zaoštavanja odnosa 1957. godine. Istovremeno, zbližavanje sa zemljama Trećeg sveta i niz diplomatskih koraka koji su vodili ka formulisanoj politici nesvrstavanja, doveo je krajem decenije i do značajnog porasta broja studenata iz Azije i Afrike, pre svega iz arapskih zemalja Bliskog i Srednjeg Istoka i tek osamostaljenih ili još uvek nesamostalnih zemalja i teritorija Afrike, kao i do formulisanoj sistematske politici stipendiranja studenata iz ovih zemalja.

Studenti iz Afrike su se pojavili u Jugoslaviji već sredinom 50-ih godina. U FNRJ je 1955. studirao 71 stipendista, od kojih je 36 bilo iz vanevropskih zemalja (većinom iz Indije i Burme), a njih četvorica iz Togoa i po jedan iz Tunisa i Tanganjike. Iste godine se pojavio i jedan student iz Libana, a o svom trošku je studirao i po jedan student iz Sirije i Izraela. Jedan od stipendista iz Togoa (Amaizo Foli) je 1956. odbranio doktorsku tezu na Ekonomskom fakultetu u Beogradu.²⁰ Tokom školske 1957/58. u Jugoslaviji je bilo 266 studenata i specijalizanata iz 39 zemalja sveta. Među njima je bilo četiri stipendiste jugoslovenske vlade iz Togoa, tri iz Gane, po dva iz Maroka i Sudana i jedan iz Tunisa. O svom trošku je studiralo 13 studenata iz Sirije, tri iz Libana, i po jedan iz Egipta, Indonezije i Irana. Ove godine su se po prvi put pojavili studenti iz Kine i to pet stipendista jugoslovenske i 15 stipendista kineske vlade.²¹

U početku su stipendisti iz kolonijalnih zemalja Afrike tražili stipendije od Jugoslavije preko Stalne delegacije FNRJ pri OUN u Njujorku, koja je obezbedila deset stipendija za stanovnike teritorija pod starateljstvom. Stipendije su sredinom decenije tražili studenti iz Togoa, Tanganjike, Kameruna, Nigerije, itd.²² U isto vreme su i preko jugoslovenske ambasade u Rangun stizale molbe raznih afričkih oslobodilačkih pokreta i Azijske socijalističke konferencije za stipendiranje studenata iz Azije i Afrike, kojima je bilo dodeljeno osam stipendija.²³ Komisija za kulturne veze sa inostranstvom je brzo odobravalala ove stipendije, pošto su se uklapale u ciljeve državne spoljne politike. Međutim, u ovoj početnoj fazi dolazilo je do brojnih problema prilikom realizacije stipendija, dobijanja pasoša i viza, obezbeđivanja novčanih sredstava za dug put brodom ili avionom, a predviđani su i problemi

sa učenjem jezika i prilagođavanjem novoj sredini koji su se kasnije zaista i pojavljivali. Tokom druge polovine 50-ih godina među studentima iz Azije i Afrike bilo je i onih koji su dolazili privatno i studirali o svom trošku, zatim i predstavnika stranih diplomatskih predstavništava, a krajem decenije sve više su dolazili na osnovu međudržavnih ugovora o kulturnoj saradnji. Takve ugovore je Jugoslavija potpisala 1957. sa Kinom, 1958. sa Ujedinjenom Arapskom Republikom (UAR-Egipat i Sirija), 1959. sa Irakom, Indonezijom i Sudanom, 1960. sa Indijom i Avganistanom, itd. (Bondžić, 2011, 249).

Krajem 50-ih godina je na temelju spoljnopolitičke orijentacije zemlje i prethodnih iskustava u stipendiranju stranaca, na najvišem državnom nivou formulisana sistematska politika školovanja stranih studenata u FNRJ. Postavljen je cilj da se učvrste postojeće i razviju nove kulturne veze sa inostranstvom gde god je to bilo moguće, a kao nova i perspektivna mogućnost pokazala se saradnja sa arapskim i afričkim zemljama, od kojih su neke još uvek bile nesamostalne i pod starateljstvom. I pored nepostojanja iskustva, geografske udaljenosti i kulturoloških razlika, smatralo se da se treba orijentisati na privlačenje i školovanje omladine iz ovih zemalja, i tako učestvovati u obrazovanju njihovih stručnih kadrova i intelektualne elite.²⁴

U kreiranju i sprovođenju politike školovanja studenata iz arapskih i afričkih zemalja su, pored Komisije za kulturne veze sa inostranstvom, učestvovali i drugi organi, organizacije i ustanove: DSIP, DSUP, Centralni komitet (CK) SKJ, Centralni odbor Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ), SSJ, i pojedini univerziteti i fakulteti. Komisija za ideološki rad CK SKJ je 1959. godine tražila od Komisije za kulturne veze sa inostranstvom pregled dotadašnjih kulturnih veza i planove za naredni period. Posebno je trebalo obratiti pažnju na školovanje studenata iz afroazijskih zemalja u Jugoslaviji, na zahteve tih zemalja za pomoć u privredi, nauci i kulturi i na moguće načine na koje bi se moglo odgovoriti na te zahteve. Na osnovu tih analiza je trebalo utvrditi na koje zemlje treba obratiti naročitu pažnju i koje mere treba preduzeti i na kraju „sagledati jedinstvenu liniju u kulturnoj politici“.²⁵

Na sednici Komisije za međunarodne veze Centralnog odbora SSRNJ 17. januara 1959. detaljno su analizirani problemi stipendiranja stranih studenata u Jugoslaviji. Utvrđena je „vrlo jasna i odlučna orijentacija na azijske i afričke zemlje“ i izneti razlozi, ciljevi i ogroman značaj takve državne kulturne politike. Du-

20 AJ, 559, 50a, Godišnji izveštaj sektora za strane studente za 1955; AJ, 559, 70a, Godišnji izveštaj sektora za strane studente za 1956.

21 AJ, 559, 116a, Izveštaj Komisije za kulturne veze sa inostranstvom za 1958; AJ, 142-43-152, Strani studenti u FNRJ – elaborat Komisije za kulturne veze sa inostranstvom, 1. decembar 1958.

22 DAMSPS, PA, SAD, 1954, f. 83, dosije 13, sign. 49145; DAMSPS, PA, SAD, 1955, f. 60, dosije 28, 412142, 412376.

23 DAMSPS, PA, Burma, 1955, f. 9, dosije 33, sign. 46390, 47541, 413391.

24 AJ, 559-338, Naše kulturne veze sa inostranstvom, str. pov., br. 6/59.

25 AJ, CK SKJ, 507, Ideološka komisija, VIII, II/2-r-48.

šan Popović²⁶ je u referatu istakao da se u afroazijskim zemljama vodila „borba za formiranje inteligencije tih zemalja“ i da su se i zapadnoevropske i istočnoevropske zemlje već uključile u tu borbu nudeći veliki broj stipendija. Smatrao je da Jugoslavija mora da se uključi, primi što veći broj studenata iz tih zemalja, formira od njih stručnjake i istovremeno ih „ideološko-politički oblikuje“. Zaključivao je da „preko te inteligencije koja se kod nas školuje, koja će imati po pravilu vrlo visoke položaje i uticaj u ekonomskom i političkom životu, mi želimo i možemo da realizujemo naše interese u tim zemljama“. Vršene su analize rada u inostranstvu sa stranim studentima i na osnovu toga izvlačeni zaključci i uočavane greške u dotadašnjem radu. Posebno je naglašeno da se u inostranstvu u stipendiranje studenata mešaju privredne organizacije, industrijske grane koje žele da prodru na određena tržišta. Dat je primer farmaceutске industrije koja stipendira nekoliko studenata iz zemalja u kojima su velike potrebe za lekovima, a oni posle diplomiranja pomažu davaocu stipendije da prodre na tržište njihove zemlje. Takav način rada je postavljen kao važan zadatak jugoslovenske politike stipendiranja i traženo je da se u rad uključe i ekonomske komore i spoljnotrgovinska komora, koje bi ispitale mogućnosti i pravce delovanja u pojedinim zemljama Azije i Afrike. Potpredsednik SIV-a Rodoljub Čolaković je zaključio da je stipendiranje studenata iz afroazijskih zemalja „dugoročna investicija“ kojoj se mora posvetiti velika pažnja, što svedoči o tome da je i sam državni vrh bio svestan važnosti ovog dela kulturne politike i učestvovao u njegovom kreiranju.²⁷

Istovremeno sa uobličavanjem politike i formulisanjem ciljeva, utvrđivana je i metodologija i organizacija rada na što efikasnijoj realizaciji stipendiranja stranih studenata. Komisija za kulturne veze sa inostranstvom je imala poseban sektor za strane studente, a krajem 50-ih godina formirani su posebni organi pri Centralnom odboru SSJ, republičkim sekretarijatima za prosvetu, univerzitetima, fakultetima i studentskim domovima. Početkom 1959. stvoren je i Koordinacioni odbor pri Sekretarijatu za prosvetu i kulturu SIV-a koji je objedinjavao rad sa stranim studentima u FNRJ, u koji su ulazili predstavnici Komisije za kulturne veze sa inostranstvom, SSJ, DSIP, DSUP, univerziteta i studentskih domova.

Na kraju svake godine trebalo je da se sastanu predstavnici Komisije za kulturne veze sa inostranstvom, Komisije za međunarodne veze CK SKJ, SSJ, DSIP i DSUP kako bi precizirali koliko će se mesta obezbediti u na-

rednoj školskoj godini za svaku zemlju, za studije, specijalizaciju, studije o svom trošku i recipročnu razmenu sa stranim vladama. Pri tome su konsultovani rektorati univerziteta i dekanati fakulteta radi dobijanja preciznih podataka o katedrama koje su spremne da prime strane studente. Komisija bi početkom godine upoznavala jugoslovenska diplomatska predstavništva u inostranstvu i nadležne organe stranih država sa brojem ponuđenih stipendija. Do maja meseca je trebalo obezbediti podatke o studentima koji će biti upućeni u FNRJ, kako bi do početka školske godine bili završeni svi poslovi oko njihovog prihvatanja i smeštaja.

Traženi su i načini da se održava kontakt i prati život i rad stranih studenata posle završetka studija i povratka u njihove zemlje, kako bi se izvukla željena realna korist od stipendiranja. To je trebalo činiti preko kulturnih atašea i posebne službe u ambasadi koja bi slala informacije o bivšim stipendistima. Naročito je bilo važno pratiti pojedince za koje bi se procenilo da mogu „imati važne pozicije u političkom i ekonomskom životu svoje zemlje“, što je bio često slučaj sa studentima iz Azije i Afrike. O njima je trebalo posebno brinuti i tokom i po završetku studija. Navođen je primer Tunižanina koji je postao „ministar i glavni prijatelj Jugoslavije“, a tokom studija je sa njim loše postupano i čak je bio i hapšen. Takve „greške“ su morale da budu izbegnute brižljivim prikupljanjem podataka i posvećivanjem pažnje pojedinim studentima. Praćenje stipendista je trebalo koordinirati sa ekonomskim interesima i plasmanom robe na tržišta azijskih i afričkih zemalja i smatrano je da se samo u tom slučaju dobija „puni i politički i ekonomski ekvivalent“ za stipendiranje stranih studenata.²⁸

Mogućnosti političke, ekonomske i kulturne saradnje i stipendiranja studenata iz afroazijskih zemalja nameće se hitno pitanje školovanja sopstvenih kadrova koji će poznavanjem jezika, života i kulture ovih zemalja biti sposobni da doprinesu bržem razvoju saradnje i da sprovede političko-propagandni rad. Zato se razmišljalo o intenzivnijem i efikasnijem slanju jugoslovenskih studenata na usavršavanje i učenje jezika u ovim zemljama na osnovu razmene. Komisija za kulturne veze sa inostranstvom je u saradnji sa DSIP i Beogradskim i Sarajevskim univerzitetom 1958. godine izradila plan za podizanje kadra u afričkim i azijskim zemljama tokom 1959/60. i kasnije, po kojem je trebalo poslati studente i diplomirane studente koji poznaju jezike i politički su podobni na specijalizaciju i rad u zemljama za koje je postojao neposredan ili perspektivan politički i ekonomski interes (UAR, Etiopija, Iran, itd.) (Perišić, 2008, 435–436).

26 Dušan Popović (1921–). Bio je novinar, političar i diplomata. Učesnik NOB od 1942. i član KPJ od 1944. Bio je urednik i dopisnik *Borbe*, generalni direktor Radio-televizije Beograd, predsednik Saveza novinara Jugoslavije, sekretar Komisije za kulturne veze sa inostranstvom, ambasador u Švedskoj, član Centralnog komiteta SKJ, itd.

27 AJ, 142-36-113, Stenografske beleške sa sastanka Komisije za međunarodne veze Saveznog odbora SSRNJ, 17. januar 1959.

28 AJ, 142-36-113, Stenografske beleške sa sastanka Komisije za međunarodne veze Saveznog odbora SSRNJ, 17. januar 1959; AJ, 114-223, Informacija o stranim studentima u Jugoslaviji, 16. januar 1959; AJ, CK SKJ, 507, V, k-XV/5, Sednica Organizaciono-političkog sekretarijata, 24. mart 1960; AJ, 145-5-6, Strani studenti u Jugoslaviji 1960/61.

Politika stipendiranja studenata iz arapskih i azijskih zemalja je od početka nailazila na brojne probleme i mane koje su ometale njenu realizaciju (Bondžić, 2011, 265–290). Međutim, već krajem 50-ih i početkom 60-ih godina pokazali su se vidljivi rezultati ove politike, pre svega kroz porast broja studenata i specijalizanata iz arapskih i afričkih zemalja u Jugoslaviji, kako stipendista Komisije za kulturne veze sa inostranstvom, tako i stipendista stranih vlada i studenata koji su studirali o svom trošku.

Jugoslavija je bila posebno predusretljiva prema studentima izbeglicama iz afričkih nesamostalnih teritorija koji su tražili dozvolu za studiranje preko jugoslovenskih ambasada u raznim afričkim i drugim zemljama (u Kairu, Adis Abebi, Kartumu, Parizu, itd.). Jugoslovenski ambasador u Kairu Josip Đerđa je 1959. istakao da im se treba izaći u susret „jer je odjek naše susretljivosti u crnoj Africi vrlo osetan“.²⁹ Predusretljivost je išla tako daleko da su studenti iz zemalja koje su se još uvek borile za nezavisnost (Kenija, Njasa, Zanzibar, Alžir, Mali, Senegal, Ruanda, Severna Rodezija, Bečuana, Nigerija, Sijera Leone, itd.) upisivani na jugoslovenske univerzitete čak i bez potrebne dokumentacije, ličnih dokumenata i dokaza o svršenju srednjoj školi (Bondžić, 2011, 260–261).

Broj stranih studenata u FNRJ i detaljan raspored po regionima i zemljama može se sagledati iz analize koju je SSJ načinio krajem 1960. Novembra 1960. u Jugoslaviji je bilo 496 stranih studenata i to 230 redovnih studenata stipendista Komisije za kulturne veze sa inostranstvom, 32 specijalizanta, 26 stipendista iračke vlade i 208 studenata koji su studirali o svom trošku. Sa Srednjeg Istoka i arapskih zemalja je bilo 215 studenata, iz nezavisnih zemalja Afrike 104, iz afričkih zemalja pod starateljstvom 26, iz Azije 36, Zapadne Evrope 63, socijalističkih zemalja 34, Severne Amerike 15 i Južne Amerike tri. Dakle, sa azijskog i afričkog

kontinenta je dolazio 381 student, što je bilo više od 76 % ukupnog broja stranih studenata. Svi studenti sa teritorija pod starateljstvom su bili jugoslovenski stipendisti, među studentima iz nezavisnih afričkih zemalja je njih sedmero studiralo o svom trošku, 98 studenata iz arapskih zemalja je studiralo o svom trošku, a 26 je primalo stipendije od svoje vlade. Broj studenata iz pojedinih zemalja je bio sledeći: iz Jordana je bilo 58 studenata, iz Sudana 51, UAR 49, Iraka 41, Alžira 31, Etiopije 24, Gane 18, Kenije 13, Togoa, Libana i Indonezije po 10, Burme devet, Izraela i Cejlona po osam, Tunisa i Palestine po šest, Indije, Gvineje i Maroka po pet, Zanzibara četiri, Sijera Leonea i Njase po tri, Nigerije, Tanganjike, Avganistana i Japana po dva, Saudijske Arabije i Rodezije po jedan.³⁰

Dakle, krajem 50-ih i početkom 60-ih godina u Jugoslaviju je dolazilo sve više stranih studenata iz nezavisnih zemalja Trećeg sveta sa azijskog i afričkog kontinenta, iz zemalja sa kojima je Jugoslavija upravo u to vreme uspostavljala bliske političke odnose i postavljala temelje politike nesvrstanosti i pripremala konferenciju neangažovanih zemalja u Beogradu septembra 1961. (Bogetić, 2006a, 309–376). Jugoslavija je do tada izgradila i sistematsku politiku školovanja studenata iz ovih zemalja, kao deo spoljne politike i političkih, ekonomskih i trgovinskih odnosa sa njima. Kako je sekretar Komisije za kulturne veze sa inostranstvom Drago Vučinić³¹ konstatovao na jednom od brojnih sastanaka o pitanjima stranih studenata početkom 60-ih godina „u buduće naša zemlja treba da smatra strane studente kao činjenicu u međunarodnim odnosima sa drugim zemljama“.³² Politika školovanja stranih studenata koja je utemeljena do početka 60-ih godina, uspešno je razvijana tokom narednih decenija, prateći i dalje smernice i potrebe spoljne politike i spoljnotrgovinske i ekonomske interese jugoslovenske države.

29 DAMSPS, PA, Jugoslavija, 1959, f. 66, dosije 7, sign. 415599, 417180, 418860, 420253.

30 AJ, 145-32-90, Informacija o stranim državljanima na studijama u Jugoslaviji, 5. novembar 1960.

31 Drago Vučinić. Učesnik u NOB i član KPJ od 1941. Posle rata bio član Centralnog komiteta SK Crne Gore, član Savezne konferencije SSRNJ, sekretar Komisije za kulturne veze sa inostranstvom, predsednik Kulturno-prosvetnog veća Jugoslavije, ambasador u Beču, Ankari i Atini.

32 IAB, GK SKS, f. 313, Stenografske beleške sa sastanka u Gradskom komitetu SK Srbije za Beograd, 18. januar 1961.

THE EDUCATION OF STUDENTS FROM DEVELOPING COUNTRIES AS A PART OF
FOREIGN POLICY OF YUGOSLAVIA 1950–1961*Dragomir BONDŽIĆ*

Institute of Contemporary History, Trg Nikole Pašića 11, 11000 Belgrade, Serbia

e-mail: dragomirbondzic@ptt.rs

SUMMARY

The education of foreign students at Yugoslav universities after World War II was closely associated with the direction of the foreign policy of the Yugoslav state. During the first years after the war, Yugoslavia had close political, economic and cultural relations with the Soviet Union and the countries of "people's democracy". Therefore, a large number of students from Albania and Bulgaria studied in Yugoslavia at that time. After a conflict with the Cominform in 1948 Yugoslavia broke up cooperation with the Soviet Union and countries of "people's democracy", came closer to the Western countries, and began to establish relations with just liberated distant countries of Asia and Africa.

As part of the new foreign policy during 1950s, more and more students from developing countries were coming to study in Yugoslavia. By the middle of the decade Yugoslavia established particularly good relations with India and Burma, so most of foreign students at Yugoslav universities at that time were from these countries. At the end of 1950s Yugoslavia was developing foreign policy based on opposition to the block policies of the great powers, promotion of peace and disarmament, fostering independence and equality of small countries and nations, decolonization and gradually shaped the policy of Non-Alignment. Accordingly, it was establishing closer relations with distant developing countries of Asia and Africa, based on similarly policy views, and its own economic and commercial interests. As the result, at the end of 1950s more and more students from Arab countries in the Near East and Middle East and just liberated or still dependent countries in Africa (Jordan, Sudan, the United Arab Republic, Iraq, Algeria, Ethiopia, Ghana, Kenya, Togo, etc.) were coming to Yugoslavia. In November 1960, in Yugoslavia there were 381 students from Asia and Africa, accounting for 76 % of the total number of foreign students (496). By the end of the 1950s Yugoslavia formulated a systematic policy of education and scholarships of students from these countries, based on its foreign policy orientation and economic interests. This policy was implemented more intensively over next decades, despite problems and disadvantages.

Key words: Yugoslavia, foreign policy, universities, students, education, scholarships, developing countries, Africa, Asia

IZVORI I LITERATURA

AJ, 114 – Arhiv Jugoslavije, Beograd (AJ), fond 114, Savez socijalističke omladine Jugoslavije (114).

AJ, 142 – AJ, fond 142, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (142).

AJ, 145 – AJ, fond 145, Savez studenata Jugoslavije (145).

AJ, 315 – AJ, fond 315, Komitet za škole i nauku pri Vladi FNRJ (315).

AJ, 317 – AJ, fond 317, Savet za nauku i kulturu pri Vladi FNRJ (317).

AJ, 559 – AJ, fond 559, Komisija za kulturne veze sa inostranstvom FNRJ (559).

AJ, CK SKJ – AJ, fond 507, Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ).

AJ, KPR – AJ, fond 837, Kabinet Predsednika Republike (KPR).

DAMSPS, PA – Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd (DAMSPS), Politička arhiva (PA).

Doknić, B., Petrović, M., Hofman I. (ur.) (2009): Kulturna politika Jugoslavije 1945–1952: zbornik dokumenata, I–II. Beograd, Arhiv Jugoslavije.

IAB, GK SKS – Istorijski arhiv Beograda, Beograd (IAB), fond Gradski komitet Saveza komunista Srbije za Beograd (GK SKS).

Politika. Beograd, Politika 1904–.

SL FNRJ – Službeni list FNRJ/SFRJ 1945–1990, Beograd.

Bogetić, D. (2000): Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Beograd, Službeni list SR Jugoslavije.

Bogetić, D. (2001): Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955. i oblikovanje jugoslovenske politike nesvrstanosti. Istorija 20. veka, 19, 2, 65–73.

Bogetić, D. (2006a): Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961. Beograd, Institut za savremenu istoriju.

Bogetić, D. (2006b): Politička pozadina i stvarni domašaj saradnje Tito–Nehru 1954–1964. Arhiv – časopis Arhiva Srbije i Crne Gore, 7, 1–2, 138–152.

Bondžić, D. (2005): Beogradski univerzitet i hladni rat 1945–1952. U: Dimić, L. (ur.): Zbornik radova sa naučnog skupa Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955 (slučaj Jugoslavije). Beograd, Arhiv Jugoslavije, 353–370.

Bondžić, D. (2010): Univerzitet u socijalizmu: visoko školstvo u Srbiji 1950–1960. Beograd, Institut za savremenu istoriju.

Bondžić, D. (2011): Misao bez pasoša: međunarodna saradnja Beogradskog univerziteta 1945–1960. Beograd, Institut za savremenu istoriju.

Dimić, Lj. (1988): Agitprop kultura: agitpropovska baza kulturne politike u Srbiji 1945–1952. Beograd, Rad.

Dimić, Lj. (2004): Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955: prilog za istoriju hladnog rata. Tokovi istorije, 12, 3–4, 27–54.

Dragišić, P. (2007): Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949. Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije.

Gabrič, A. (2000): Preokret kulturno-političke linije KPJ posle rezolucije Informbiroa. Istorija 20. veka, 18, 1, 101–108.

Gediš, L. Dž. (2003): Hladni rat: mi danas znamo. Beograd, Clio.

Milišić, S. (2007): Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini 1945–1958. Sarajevo, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Petranović, B. (1988a): Istorija Jugoslavije 1918–1988, I–III. Beograd, Nolit.

Petranović, B. (1988b): Jugoslovenski studenti – stipendisti u inostranstvu i strani studenti na jugoslovenskim univerzitetima 1945–1948. godine. U: Popov, Č., Vučić, N. (ur.): Univerzitet u Beogradu 1838–1988: zbornik radova. Beograd, Univerzitet u Beogradu, 969–977.

Perišić, M. (2008): Od Staljina ka Sartru: formiranje jugoslovenske inteligencije na evropskim univerzitetima 1945–1958. Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije.